

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Podkrajšek M.:305-055.2(497.4)(044)"19"

Prejeto: 6. 11. 2013

Mateja Ratej

dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: mratej@zrc-sazu.si

(Ma)Rija Podkrajšek – urednica mesečnika Žena in dom v letih 1930–1941

IZVLEČEK

Avtorica se v prispevku ukvarja z življenjsko in s poklicno potjo Marije (Rije) Podkrajšek, ki je v letih 1930–1941 urejala mesečnik za žensko modo in zabavo Žena in dom. S pomočjo revije avtorica spremlja uredničin položaj zaposlene ženske in matere dveh otrok. Njeno osebnost, poglede in nazore skuša ujeti s pomočjo odgovorov, ki jih je urednica podajala na pisma (večinoma) bralk mesečnika in ki razkrivajo njene poglede in poglede slovenskega (večinoma) meščanstva v tridesetih letih 20. stoletja na vzgojo otrok, zakonsko zvezo, abortus, nezakonske otroke, na moški in ženski svet ipd. Pisma so zaradi svoje množine in nazornosti enkratno vpogled v odnose slovenske meščanske družine v tridesetih letih 20. stoletja.

KLJUČNE BESEDE

Kraljevina Jugoslavija, Marija Podkrajšek, Žena in dom, študije spolov, zgodovina mentalitet

ABSTRACT

(MA)RIJA PODKRAJŠEK – EDITOR OF THE MONTHLY ŽENA IN DOM IN 1930–1941

The author of this paper describes the life and career of Marija (Rija) Podkrajšek, the editor of the women's monthly Žena in dom in 1930–1941. Examining the magazine, the author describes the editor's position as a working woman and a mother of two children. By doing so, her aim is to offer an insight into the editor's personality, as well as her views and worldviews through the answers which she provided to the letters of her (largely) female readership and which capture not only her own perspectives but also those of Slovenian (in particular) middle-class population on upbringing, marriage, abortion, illegitimate children, men's and women's world, etc. during the 1930s. Owing to their multitude and explicitness, the letters provide a unique insight into the relations of a Slovenian middle-class family in the 1930s.

KEY WORDS

Kingdom of Yugoslavia, Marija Podkrajšek, Žena in dom, gender studies, history of mentalities

So ljudje, ki radi kažejo, kako resno in dostojanstveno stoje nad tisoč majhnimi stvarmi, ki nam križajo pota našega življenja. Njih prav nič ne gane. /.../ Domišljajo si, da so ustvarjeni samo za velike reči. Čakajo, da pride čas za velike dogodke. Navadno čakajo zaman. /.../ Niso s tem računali, da so oni prav tako ljudje z majhnimi in velikimi napakami, kakor smo vsi drugi. (Rija Podkrajšek)¹

Četudi se nam kot opazovalcem preteklosti pogosto zdi, da življenje v času družbenih sprememb kar zamre, da denimo totalna vojna ne dopušča obiskovanja gledališč ali kina in revščina ne čustvovanja, temu v resnici ni tako. Eden od razlogov, zakaj se je bilo mamljivo lotiti raziskovanja življenja in dela Marije Podkrajšek v tridesetih letih 20. stoletja, je razbitje predsodka, ki trideseta leta na Slovenskem najprej in samodejno poveže s svetovno gospodarsko krizo in revščino ter z diktaturo kralja Aleksandra Karadorđevića. Eno in drugo drži, a življenje je teklo mimo tega in kljub temu. Šele ko razpraskamo debelo skorjo, ki smo jo na tem mikro delčku preteklosti pridno gradili politični in gospodarski zgodovinarji, začne pod njo utripati življenje ...

Marija (v nadaljevanju Rija, kakor se je podpisovala sama) Žargi se je rodila 15. marca 1895 v Ljubljani zakoncema Mariji in Francu Žargi. Še ko je bila otrok, se je družina preselila v Nemčijo, kjer sta Rija in njena mlajša sestra Fani (Frančiška) obiskovali nemško šolo. Čeprav se je mati po zgodnji očetovi smrti z obema hčerama vrnila v Ljubljano, je Rija tudi v svojih poznih letih odlično obvladala nemški jezik. V starejših letih ni veliko govorila o svoji otroški dobi in celo podatek, da je bil njen oče kuhar, je vnukom ob neki priložnosti omenila zgolj slučajno.² Nikoli ne bomo mogli biti prepričani, a zgodnja izguba očeta in njegov poklic bi utegnili biti tisti okoliščini, ki sta pomagali določiti Rijino življenjsko pot.

Oktober 1915 se je Rija poročila z Emilom Podkrajškom, ki je bil rojen 13. maja 1894 v Mariboru materi Katarini in očetu Rudolfu, železniškemu uradniku; očetova zaposlitev na železnici je družino Podkrajšek zgodaj zanesla v Ljubljano, zato se je Emil čutil rojenega Ljubljančana. Ker je bila Rija ob poroki z Emilom po tedanji avstro-ogrski zakonodaji mladoletna, oče pa pokojen, je privolitev za poroko podal takratni ljubljanski sodnik Fran Milčinski, ki je leta 1944 postal tast Rijini in Emilovi hčerki Jani (poročeni Milčinski).³

Še pred Jano (1920) se je Rijini in Emilu rodil sin Dinko (1916). V zgodnjih dvajsetih letih je družina živela v središču Ljubljane na Prešernovem trgu (tedaj Marijin trg). Oktobra 1919 sta bila Rija in Din-

Rija Podkrajšek, stara približno eno leto (Žena in dom, 1. 3. 1931).

ko udeležena v hudem požaru v stavbi, kjer so živeli Podkrajškovi. Sprožila ga je eksplozija v tamkajšnji prodajalni barv, lakov in firnežev. Rija in takrat triletni Dinko sta bila poškodovana v požaru, ki ju je prestregel, ko sta okrog 13. ure pričakovala očeta h kosilu. Ko je pričelo goreti, je Rija skozi okno v drugem nadstropju svojega stanovanja najprej vrgla sinka, da ga je reševalec ujel v svoj plašč, nato pa je štiriindvajsetletnica v dramatični akciji goreča skočila še sama. Pri tem je ostal otrok skorajda nepoškodovan, sama pa je dobila poškodbe glave in rok, ko se ji je zaradi vročine stopila verižica, ki jo je nosila okrog vratu. Oba sta bila sprejeta v bolnišnico. Dinko se je stiskal k materi in široko odprtih oči drobil piškote.⁴ Leta 1925 se je družina vselila v hišo na Mirju.⁵

Rijin soprog Emil Podkrajšek je v letih 1927–1940 urejal mesečnik za moško modo in zabavo *Domachi prijatelj* (od leta 1932 *Prijatelj*). Pred začetkom druge svetovne vojne je bil tudi edini delničar Delniške tiskarne (delniške družbe) in lastnik založbe Evalit v središču Ljubljane, ki je izdajala oba mesečnika. Sprva je bil zaposlen kot hidrotehnik, a se je zgodaj invalidsko upokojil. Družina Podkrajšek ni dolgo ostala na ljubljanskem Mirju, temveč je Emil hišo prodal in kupil novo na Prulah, pred drugo sve-

¹ Rija Podkrajšek, Nekateri ljudje imajo vedno srečo, *Žena in dom*, 1. 2. 1932, str. 89.

² Pričevanje Matije Milčinskega.

³ Prav tako.

⁴ Požar na Marijinem trgu, *Slovenec*, 3. 10. 1919, str. 3–4; Pričevanje Matije Milčinskega.

⁵ Milčinski, *Moje življenje z Ježkom*, str. 199.

tovno vojno pa je družina živela v stanovanju na Mi-klošičevi ulici tik ob Delniški tiskarni.⁶

Delniška tiskarna je imela dolgo zgodovino in je bila od leta 1782 v lasti družin Kleinmayr – Bamberg ter dedičev. Po prevratu je zadnji nemški lastnik Otmar Bamberg tiskarno prodal delniški družbi Delniška tiskarna. Podjetje je v času pred drugo svetovno vojno zaposlovalo okrog 100 ljudi in je obsegalo moderno tiskarno, knjigovoznico, bakrotisk ipd.⁷ Napredna naravnost lastnikov je bila vidna v izboru avtorjev – v Delniški tiskarni so tiskali dela Josipa Stritarja, Frana Levstika, Ivana Tavčarja, Ivana Cankarja in Otona Župančiča, kasneje pa Alojza Gradnika, Slavka Gruma, Franceta Bevka, Prežihovega Voranca, Milana Vidmarja, Frana Govekarja, Miška Kranjca, Angele Vode ipd.⁸ Po koncu druge svetovne vojne je bila Delniška tiskarna nacionalizirana, zaradi česar je Emil ostal brez dela, kar ga je silno prizadelo.⁹ Po vojni je nekaj časa delal kot svetovalec pri Državni založbi Slovenije.¹⁰

Leta 1930 je tedaj petintridesetletna Rija Podkrajšek skupaj z Erno Podgornik pričela izdajati mesečnik *Žena in dom*. Kot odgovorna urednica je bila v začetku izhajanja mesečnika navedena Erna Podgornik, leta 1936 pa Tončka Lipoglavšek, vendar je bila Rija Podkrajšek v vseh enajstih letih izhajanja mesečnika nesporno srce in duša revije. Četudi splošno opredeljen kot mesečnik za ženske, je bil časopis vendar najbolj pisan na kožo ženski iz mestnega okolja, ki je bila po poklicu gospodinja in katere družina je bila dovolj premožna, da je imela gospodinja pomoč v služkinjah, da je lahko sledila modi v oblačenju in urejanju stanovanja ter se poudarjeno ukvarjala z nego in vzgojo otrok. Program novega mesečnika za ženske je namreč zajemal teme o gospodinjstvu, domu, vzgoji, higieni, zdravstvu, kuhinji, šivanju obleke in perila, pletenju, vrtu, negi sobnih rastlin, perutnarstvu, ženskem gibanju ipd.¹¹

Žena in dom sicer ni bil niti prvi niti edini mesečnik te vrste, temveč je predstavljal konkurenco tedaj že utečenemu mesečniku *Ženski svet* (izhajal je v letih 1923–1941 kot glasilo ženskih društev v Julijski krajini). Kot sta v prvi številki pojasnili urednici, je svetovna vojna postavila pred ženske nepričakovan izziv emancipacije, s čimer se je povečala tudi potreba po rednem obveščanju o rečeh, ki so jih vsakodnevno obkrožale: »Več in več zahtevajo žene. Dom, gospodinjstvo, vzgoja vstopa čimdalje bolj v ospredje,

in to nas je napotilo, da prihajamo s pričujočim listom, namenjenim ženi, v svet.«¹² V naslednjem desetletju so se ob obeh urednicah kot bolj ali manj redni sodelavci (pisci) mesečnika pojavljali še Ina Slokan, Vera Gogala, Manica Koman, Meta Koren, Ivo Peruzzi, Draga Hudales, Lida Mali, Milica Stupan, v zadnjih letih pred vojno pa še Rijina hči, gimnazijka Jana, ki je pisala tudi v očetovo revijo.

Rija Podkrajšek in Erna Podgornik sta v prvi številki mesečnika obljubili osebno ali pisno pomoč v katerikoli zadevi, s katero bi se bralke obrnile na časopis.¹³ Oseben in iskren pristop urednic je kmalu obrodil sadove, saj so se pričela vrstiti vzhicena pisma bralk: »*Drugo številko sem končno dočakala in se zelo razveselila njene vsebine! Pridni ste bili, ker niste samo obetali, pomislite, še moj mož se je zanimal za vsebino, tisti 'kotiček za moške' mi je pa kar glasno recitiral.*«¹⁴ Ženske so poleg pohval reviji in urednicama zlasti veliko in podrobno pisale o svojem naraščaju, kar je sčasoma ob širjenju vsebine postalo moteče, zlasti za ženske brez otrok, zato je bila rubrika z objavami fotografij otrok postopno ukinjena.¹⁵ Dejstvo, da sta bili urednici zasuti s pošto, ki sta jo mestoma komaj obvladovali,¹⁶ priča o sili, ki jo je sprožil na novo odprt komunikacijski kanal, skozi katerega so lahko slovenske zlasti meščanske ženske vstopale v javnost.

Ob koncu leta 1930 sta urednici Rija Podkrajšek in Erna Podgornik v nagovoru bralkam ob svoji skupni fotografiji pokazali, kako veliko jima je do tega, da se mesečniku v času gospodarske krize in v pogojih politične diktature uspe obdržati tako, da bo pridobival nove naročnice in da bodo obstoječe naročnice pravočasno plačevale letno naročnino.¹⁷ Ker se je časopis financiral zgolj iz naročnin, je bilo uredništvo za redno plačevanje prisiljeno iz meseca v mesec naročnice milo prositi, tu in tam pretiti, večinoma pa prijateljsko polagati na srce pozive k rednim plačilom.¹⁸ Ko sta imeli pred seboj celoten prvi letnik, sta bili Rija in Erna zadovoljni in zaradi številnih odzivov bralk pomirjeni, da *Ženo in dom* razvijata v pravo smer. Mnoge bralke so bile pripravljene sodelovati pri nastajanju mesečnika z nasveti, fotografijami, odgovarjanjem na ankete, kar sta urednici razumeli kot znak, da se je časopis zanesljivo umestil v slovenski medijski prostor.¹⁹

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Naša deca, *Žena in dom*, 15. 3. 1930, str. 116–117.

¹⁵ Naša deca, *Žena in dom*, 15. 4. 1930, str. 153–154.

¹⁶ Nekaj dopisov naših naročnic, *Žena in dom*, 15. 4. 1930, str. 157.

¹⁷ Rija Podkrajšek, Ljuba čitateljica!, *Žena in dom*, 15. 12. 1930, napačna paginacija v vezanem letniku.

¹⁸ Rija Podkrajšek, Nikar se ne jezite, *Žena in dom*, julij 1934, str. 247; ista, Drage naročnice in bralke, *Žena in dom*, december 1935, str. 413.

¹⁹ Rija Podkrajšek, Našim dragim čitateljicam!, *Žena in dom*, 15. 12. 1930, str. 48.

⁶ Pričevanje Matije Milčinskega.

⁷ Iz življenja Delniške tiskarne, *Domači prijatelj*, september – oktober 1931, str. 293.

⁸ Podatki povzeti po bibliografskem sistemu Cobiss.

⁹ Milčinski, *Moje življenje z Ježkom*, str. 42.

¹⁰ Pričevanje Matije Milčinskega.

¹¹ Uvodnik, *Žena in dom*, januar 1930, str. 1.

Urednici mesečnika *Žena in dom* Rija Podkrajšek in Erna Podgornik (*Žena in dom*, 15. 12. 1930).

Spomladi 1931 sta urednici *Žene in doma* prvič poskrbeli za izdajo petih knjig s praktičnimi nasveti za gospodinjstvo. Za cilj sta si zadali pridobitev vsaj 10.000 prednaročnic, ki bi zagotavljale izdajo knjig po ugodni ceni. Kot še velikokrat je Rija tudi ob tej priložnosti pokazala, da razume trenutek na premici časa: »Danes so težki časi. Živimo hitreje kakor so živele naše babice. V takih resnih časih pa nekaj velja le oni, ki kaj zna, /.../ oni, ki se zna prilagoditi najtežjim okoliščinam.«²⁰ Sploh se je Rija Podkrajšek od januarja 1932 na bralke obračala v svojem imenu; z odzivom bralk je bila več kot zadovoljna: »Toliko naklonjenosti niti v sanjah nisem pričakovala. Ves svoj živi dan nisem dobila toliko pisem. Tako sem vesela vas vseh in rada vas imam.«²¹ Erna Podgornik od zadnje polovice leta 1931 očitno ni bila več sodelavka *Žene in doma*.

Že prvi letnik mesečnika je postregel z nasveti glede partnerskih in siceršnjih družinskih odnosov, ki so zaradi svoje množine in nazornosti enkratno vpogled v odnose slovenske meščanske družine, pa tudi v osebnost svetovalke – urednice Rije Podkrajšek. Kajti četudi odgovori na vprašanja bralk in bralcev niso bili zmeraj podpisani, je na vprašanja svojih bralk odgovarjala skoraj izključno Rija Podkrajšek; kadar je na vprašanje odgovorila katera od njenih sodelavk, je bila z inicialkami podpisana pod odgo-

vorom.²² V kasnejših letih, ko se je število naročnic vzpenjalo in se je lotevala kompleksnejših vprašanj, so ji pri odgovarjanju pomagale strokovne sodelavke. Ne glede na to so bralke (in redki) bralci pisma zmeraj naslavljali nanjo, kar je kot urednica sprejemala z največjo odgovornostjo. Skrbno se je posvečala vprašanjem in skušala pomagati, ko je šlo za nasvet glede družinskih odnosov, službe ali izbire ženina. Težje ji je šlo od rok, kadar so prispele bolj bizarne prošnje za prodajo vina in orehov: »Kar morem, vse rada storim. Vsega pa vendar ne morem.«²³

Nadvse pomenljivo, ker ilustrira posebno zama-knjenost, ki jo je mogoče pogosto opaziti pri človeku tridesetih let 20. stoletja, je bilo pismo ene od bralk maja 1930, ki ji je bolj kot revija k srcu prirasla sočutna in razumevajoča urednica: »Cenjena gospa, vedno bliže ste mi! Tako rada vas že imam, kakor bi vas poznala že dolgo vrsto let. /.../ Jaz vas imam zelo rada, draga gospa Rija, ker vidim, da ste ena izmed tistih, ki iščejo sorodnosti duš, pa je ne najdejo. Malo ste zaradi tega melanholični, toda to se vam poda. Jaz bi lahko pisala črtico o svoji gospej Riji, tako kakor si vas predstavljam! /.../ Pomislite, moj mož pravi, da sem odljudna, in to je res, zato se bojim tudi vas, bojim se, da mi na kakršenkoli način razderete sliko, ki jo nosim od vas v sebi.«²⁴

²⁰ Rija Podkrajšek, Vse za vas, drage naročnice, *Žena in dom*, 1. 3. 1931, str. 106–107.

²¹ Rija Podkrajšek, Drage gospe in gospodične, *Žena in dom*, januar 1932, str. 49.

²² Cenjena gospa urednica, *Žena in dom*, 1. 3. 1931, str. 121; Prosimo, oprostite!, *Žena in dom*, februar 1933, str. 47; V preudarek, *Žena in dom*, avgust 1933, str. 274–275.

²³ Rija Podkrajšek, Tistim, ki se obračajo name!, *Žena in dom*, 1. 3. 1932, str. 129.

²⁴ Dopisi naših naročnic, *Žena in dom*, 15. 5. 1930, str. 195.

Nagrado žrebanje naročnic v notarski pisarni Karla Pleiweissa; Rija Podkrajšek je druga z leve (Žena in dom, 1. 4. 1931).

V svojih odgovorih na pisma bralk je Rija Podkrajšek v zakonu prevaranim soprogam običajno svetovala odpuščanje, potrpežljivost in osredotočenost na otroke. Menila je, da ženska moškemu lažje odpusti nezvestobo kot obratno.²⁵ Tistim, ki so tožile, da možje radi uhajajo z doma, je svetovala več iznajdljivosti, ki bo moške obdržala ob domačem ognjišču.²⁶ Možem, ki garajo ves dan, da preživijo družino, ni potrebno zvečer prenašati čemernega in sitnega ženinega obraza. Rija se ni ustrašila niti grožnje neporočene matere s samomorom; svetovala ji je pogovora z materjo, ki ji bo znala stati ob strani, ter sprejetja svojega položaja, ki ji je prinašal posmeh in socialno izobčenje.²⁷

Cetudi je Rija Podkrajšek kot »pripadnica vsakega ženskega pokreta« odobrvala, da so si ženske in soproge doma znale izboriti čas zase, ni pristajala na način, ki bi razdiral družinsko življenje.²⁸ Tako ni pomišljala, kako odgovoriti soprogi, katere mož ji je pred poroko obljubil, da bo lahko obiskovala tečaj plesa, kot zakonski tovariš pa ji je nato ples močno branil: »Zaradi plesa ni vredno, da se prepirate z možem. Seveda ni prav, če vam je obljubil, da boste smeli v

plesno šolo. Obljubo bi moral držati. Vi pa tudi nimate prav, da hočete nekaj, kar bi lahko privedlo do razdora. V zakonu se mora človek marsičemu odreči. Zakon je resna zadeva, zato vam svetujem, da je boljše za vas, če se odrecete plesu. S tem pokažete možu, da boljše razumevate njegove zahteve kakor pa on vaše želje.«²⁹

Riji so pisale tudi ženske, ki so bolj kot nasvet potrebovale sočutno poslušalko. Saj kaj svetovati ženski, katere mož skoraj vsako noč po koncu veseljačenja domov pripelje pijansko družbo, ki ji mora žena kuhati kavo. Ali tisti, katere mož neprikrito osvaja njeno mlajšo sestro, študentko, ki sta jo zakonca vzela pod streho zaradi finančne stiske. A je dobro ustoličen patriarhat tu in tam vendarle vrgel s trona kak razočaran soprog, ki je Riji potarnal, da ga zakonska družica obtožuje tiranstva, ker ji krati pravico do družabnega življenja; nato so možje v komentarjih kar sami ugotavljali, da celo njim kot »vnetim zagovornikom ženske enakopravnosti« ta v praksi ni všeč.³⁰

Po letu in pol urejevanja mesečnika in prebiranja poslanih ji pisem je bila Rija Podkrajšek pretresena nad tem, kako »globoko čustvena je slovenska žena«. V zapletenejših primerih je za pomoč pri odgovarjanju večkrat prosila strokovno podkovane sodelavke, a vendar se je jezila nad lastno nemočjo, da bi kot ure-

²⁵ Nesrečna žena, *Žena in dom*, 15. 9. 1930, str. 328; Kaj mi je všeč in kaj mi ni pri možu, *Žena in dom*, 1. 4. 1931, str. 165; Vprašujem, ti odgovarjaj, *Žena in dom*, 1. 1. 1932, str. 5.

²⁶ Kaj mi je všeč in kaj mi ni pri možu, *Žena in dom*, 1. 4. 1931, str. 165; Vprašanja – odgovori, *Žena in dom*, februar 1935, str. 46.

²⁷ Vprašanja – odgovori, *Žena in dom*, januar 1935, str. 3.

²⁸ Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, 1. 10. 1931, str. 396.

²⁹ Vprašujem, ti odgovarjaj, *Žena in dom*, 1. 1. 1932, str. 5.

³⁰ Kaj mi je všeč in kaj mi ni pri možu, *Žena in dom*, 1. 2. 1931, str. 81; Kaj mi je in kaj mi ni všeč pri ženi, *Žena in dom*, 1. 3. 1931, str. 122; Odgovor zaplečniku, *Žena in dom*, januar 1937, str. 5.

dnica časopisa za ženske pomagala tistim, ki izgubijo svoje drage, ki živijo v nesrečnem zakonu ali pa jim skrbi in težave povzročajo otroci: »Kolikor pač morem, svetujem po svoji preudarnosti.« Kadar ni šlo drugače, je ženskam polagala na srce, da čas celi rane, in svetovala iskanje utehe v delu.³¹

V času, ko je gospodarska kriza dodobra pretresala tudi Kraljevino Jugoslavijo, je Rija Podkrajšek smelo pokazala svoj socialni čut, ko je uredništvo časopisa večkrat preobrazila v posredovalnico za delo. Naročnice mesečnika je seznanjala z novimi poklici (kot poklic prihodnosti je zlasti rada priporočala poklic oblikovalca reklamnih oglasov, verjetno s pridobljenimi izkušnjami iz tujine),³² jih neutrudno priporočala kot delavke svoji prepleteni mreži znancev in prijateljev, da so se je pričeli že izogibati zaradi tega, hkrati pa je bralke spodbujala, da svoje potrebe po delovni moči sporočajo v uredništvo *Žene in doma*.³³

Po drugi strani se je zavedala, da je sklicevanje na gospodarsko krizo marsikomu priročen izgovor za pasivnost,³⁴ zato ni marala malodušja; prepričana je bila, da se za iznajdljivega človeka zmeraj najde delo. Navduševali so jo veseli in nasmejani obrazi ter razposajen smeh tistih ljudi, ki so znali kljub eksistencialnim težavam pogumno stopati v življenje.³⁵ Četudi je bila Rija Podkrajšek med tistimi zaposlenimi ženskami, ki so po sili razmer zanemarjale domače gospodinjstvo, ni za vsako ceno spodbujala žensk v službe. Njena logika je bila sledeča: kadar soprog zasluži dovolj denarja za oba, ni moralno, da ženska zaseda delovno mesto nekomu, ki denar potrebuje bolj kot ona.³⁶

Doživljanje krize v tridesetih letih 20. stoletja je sicer tema za samostojno razpravo, na tem mestu le toliko: ko je uredništvo *Žene in doma* leta 1936 poprosilo svoje bralke, naj napišejo, čemu so se morale odreči zaradi gospodarske krize, je ob kopici pesimizma polnih pisem v duhu splošne mantre tarnanja vendarle nezanimljivo veliko žensk ugotavljalo, da se jim ni bilo potrebno odreči ničemu, kar bi bilo pomembno.³⁷

Rija Podkrajšek je brez omahovanja prisegala na (krščansko) normo enakosti, saj »solnce in zvezde sijajo vsem enako« in še »vsi smo ustvarjeni po božji podobi. Nobene razlike ne sme biti med reveži in bogatini.«³⁸

Gostiteljici čajanke, ki je spraševala, kako naj naziva svoje povabljenke, je zato napisala, da so ženske demokratičnih nazorov že zdavnaj opustile nazive »milostljiva«, »veleblagorodna« ipd. in v razumevanju družbenih sprememb dodala: »Sedaj niso časi za take reči.«³⁹ Emil se je še v mlajših letih norčeval iz vere in tudi Rija ni hodila v cerkev, hkrati pa sta tako Emil kot Rija želela biti (in sta tudi bila) cerkveno pokopana.⁴⁰ Čeprav je samo sebe razumevala kot konservativno osebo,⁴¹ je ničkolikokrat demonstrirala samozavestno, odprto in napredno razmišljanje, ki se ni zmenilo za obrekovanja, opravljanja, porojena iz brezdelja, ter predsodke drugih;⁴² z zamahom roke je, denimo, zavrnila skrb tiste mlade matere, ki je trepetala za novorojenčkovu duševno zdravje zaradi očetovega poslušanja radia,⁴³ ki je bil tedaj na Slovenskem komaj nekaj let prisotna tehnologija.

Ob veliki predanosti delu se je Rija Podkrajšek pogosto spraševala, kako naj izboljša svoj mesečnik za ženske, da bo zanimiv kar najširšemu krogu bralk. Bila je lačna povratnih informacij bralk o svojem delu, da bi lahko pomirila dvome o tem, ali pravilno zaznava njihove želje in potrebe.⁴⁴ Ko se je zaradi emancipatorične države uredništva le prevečkrat znašla pred očitkom svoje publike, da je revija do moških preveč ali premalo kritična, je Rija pojasnila, da je objektivnost v pisanju njena dolžnost, a je obenem pokazala, da je v svoji bralki videla predvsem žensko, ki je bila podvržena domači tiraniji: »Naj ji marsikateri članki, ki razgaljajo in razčlenjujejo njeno mučeništvo, prikazujemo tragiko njenega življenja v še obupnejši luči, naj ji boleost in trpljenje še stopnjujemo? Prav nobene koristi ne bi imela od njih.«⁴⁵

Želela je, da bi bil časopis, ki ga je ustvarjala, ženskam v zabavo in korist, v začetku leta 1932 pa je k tej želji postavila novo ambicijo. Kot glavni cilj si je zastavila, da bi *Žena in dom* »tvorila srčno vez med vsemi čitateljicami,« z drugimi besedami, da bi njen mesečnik kot agens povezal ženska stremljenja v artikulirano gibanje, ki bi znalo oblikovati politična stališča, torej takšna, ki bi imela vpliv na sfero javnega. Ni ji bila več dovolj kopica pohvalnih pisem, želela je participacijo bralk, njihove poglede na to, kaj želijo in kako bi lahko to dosegle. »Hočem, da bi tudi vi sodelovali pri listu,« je odločno zaključila v januarskem uvodniku. Povedano v številkah je to pomenilo, da je želela naklado mesečnika povečati na 20.000 izvodov,⁴⁶ kar bi

³¹ Rija Podkrajšek, Resne besede v resnem času, *Žena in dom*, 1. 8. 1931, str. 283–284.

³² Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, september 1935, str. 302.

³³ Rija Podkrajšek, Resne besede v resnem času, *Žena in dom*, 1. 8. 1931, str. 283–284; Vprašanja – odgovori, *Žena in dom*, januar 1935, str. 3.

³⁴ Rija Podkrajšek, Draga naročnica, *Žena in dom*, 1. 10. 1932, str. 392–393.

³⁵ Rija Podkrajšek, Drage naročnice in bralke!, *Žena in dom*, april 1936, str. 133.

³⁶ Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, april 1933, str. 130.

³⁷ Trdi orehi, *Žena in dom*, februar 1936, str. 83–84; Odgovori na anketo, *Žena in dom*, april 1936, str. 130; maj 1936, str. 165.

³⁸ Vprašujem, ti odgovarjaj, *Žena in dom*, 1. 1. 1932, str. 5; Rija Podkrajšek, Nikoli več vojne, *Žena in dom*, november 1936, str. 393.

³⁹ Vprašujem, ti odgovarjaj, *Žena in dom*, januar 1932, str. 50.

⁴⁰ Pričevanje Matije Milčinskega.

⁴¹ Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, avgust 1935, str. 275.

⁴² Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, junij 1937, str. 222; september 1937, str. 323–324; marec 1938, str. 93.

⁴³ Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, avgust 1933, str. 303.

⁴⁴ Rija Podkrajšek, Ne zamerite, *Žena in dom*, 1. 10. 1931, str. 395.

⁴⁵ Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, november 1938, str. 397.

⁴⁶ Rija Podkrajšek, Božično pismo!, *Žena in dom*, januar 1932, str. 7–9.

pocenilo stroške tiskanja.⁴⁷ Ambicija je bila velika, če vemo, da je katoliški dnevnik *Slovenec* v drugi polovici dvajsetih let 20. stoletja izhajal v nakladi med 8.000 in 8.500 izvodov, *Jutro* kot osrednji dnevni časopis demokratske usmeritve pa v nakladi od 15.000 do 20.000 izvodov.⁴⁸

Da si je Rija v nekaj letih uspešno pridobivala zaupanje bralk, kažejo tudi nekatera pisma žensk iz kmečkega okolja, ki so se ujete v še trdnější patriarhalni oklep plaho oglašale urednici. »*Vi tam v mestu znate drugim svetovati, povejte še meni, kaj naj storim. Pisati mi ne smete, ker naš vsa pisma odpre,*« je pisala mati osmih otrok, ker jo je bilo na smrt strah, da bo zakonski mož njuno prvorojenko ubil, ko bo izvedel, da je zanosila. Rija ji je svetovala, naj hčer brž preseli k sorodnikom, preden mož izve za njeno stanje, »*čas pa bo tudi njega potolažil, da bo odpustil neizkušnost svoji hčerki.*« Stopnja, do katere se je Rija angažirala v posameznih primerih, je bila mestoma že kar neverjetna. Posebno jo je zbudilo socialno zaničevanje in ustrahovanje nezakonskih otrok in njihovih mater, za katere je zmeraj našla sočutno in razumevajočo besedo.⁴⁹ Tako je materi z vasi, katere nezakonski sin je bil v šoli dnevno deležen žaljivih opazk zaradi svojega položaja, pisala, naj ji sporoči naslov sinovega učitelja, da mu tudi sama napiše pismo; če se izživljajne otrok nad sošolcem tudi potem ne bi prenehalo, pa je bila Rija pripravljena otroku priskrbeti mesto v katerem od šolskih zavodov v Ljubljani.⁵⁰

Kako močna je bila večkrat navezanost bralk na časopis in na Rijo, kažejo dopisi naročnic junija 1932, med katerimi je ena od njih prizadeto pisala, da je potrebno nerednim plačnicam mesečnik takoj ustaviti, saj je na škodi *Žena in dom* ter vse redne plačnice, če mesečnik prihaja v »*nevredne roke*«. Še nazornejša je bila Vera Sušnik: »*Toliko potov mi je pokazal naš list, toliko nasvetov dobim v 'Ženi in domu', toliko luči in spoznanja mi prinaša, da je meni vaš list res moja srčna zadeva.*«⁵¹ Mesečnik je bil včasih bolj družinski kot ženski prijatelj, kar dokazuje ganljivo pismo Franja Piltaverja iz Brežic, ki je junija 1932 kljub slabemu gmotnemu stanju družine brez ženine vednosti poravnal letno naročnino s pojasnilom, da je časopis ženi in celotni družini »*prepotreben*«. ⁵²

Julija 1932 je Rija Podkrajšek začutila, da je bralkam dala vse, kar je znala in si mora zato nove izkušnje pridobiti v tujini. Bralkam mesečnika je napovedala svoje enomesečno študijsko potovanje v nekatera uredništva velikih tujih časopisnih hiš, saj

je želela dobre prakse prenesti v uredništvo svojega mesečnika.⁵³ O svojih vtisih s potovanja ni poročala, a najbrž ne bo napak, če Rijino trezno duhovno širino pripisemo tudi njenim rednim stikom z zunanjim svetom. Tako je, denimo, zaskrbljeni konservativni materi, vajeni božiča za domačo pečjo, ki se je branila preživetju praznik na planinski koči, kamor jo je vabil preostanek družine, skušala Rija pričarati čarobnost pobeljenih planinskih postojank in jo osvoboditi strahu pred neznanim. Medtem je osamljenim bralkam svetovala, naj na božični večer povabijo k sebi sorodno osamljeno dušo, četudi ji ne bi mogle ponuditi drugega kot čaj in kos kruha.⁵⁴

V pričetku leta 1933 je uredništvo *Žene in doma* sporočilo svojim bralkam, da se je v decembru 1932 in januarju 1933 močno povečalo število novih naročnic, kar pomeni, da je bil mesečnik Rije Podkrajšek v petem letu Aleksandrove diktature v lepem vzponu.⁵⁵ Leta 1934 se je lahko pohvalil tudi z izseljenskimi naročnicami. Februarja 1934 je iz Aleksandrije pisala Ivana Holeček, ki je zatrjevala, da ne bo mirovala, dokler ne bodo na *Ženo in dom* naročene vse tamkajšnje Slovenke. Iz italijanskega Neaplja pa se je oglasila Julka Brodar s sporočilom, da ji je mesečnik med tujci edina uteha in mesec za mesecem čaka nove številke: »*Takrat pozabim na vse skrbi in sem zopet srečna, ko prebiram ljubo domačo besedo.*«⁵⁶

Jeseni 1934 je urednica *Žene in doma* ob praznovanju svetovnega dneva miru, 11. novembra, načela debato o politiki razoroževanja in mirovništvu.⁵⁷ V tistem času so bili geopolitični premiki v Evropi vidni že s prostim očesom in tudi kmečki ženski, kot je bila Rijina bralka Ana Hudnik, je bilo jasno, »*kako se vse pripravlja na novo vojsko, kako nam bodo vzeli naše sinove in može, da jih pokoljejo za prazen nič.*«⁵⁸ Februarja 1934 je bila Kraljevina Jugoslavija pobudnica sklenitve vojaškega zavezništva, t. i. Balkanskega pakta, ki so se mu pridružile še Romunija, Grčija in Turčija. Ko je tako jeseni istega leta Kraljevino Jugoslavijo pretresla vest o atentatu na kralja Aleksandra, so tudi celostransko osmrtnico v novembrski številki *Žene in doma* pospremile besede, da je bil Aleksander »*vdan in iskren prijatelj miru*«, zato je z njegovo smrtjo Kraljevina izgubila modrega vladarja, Evropa pa velikega pobudnika za mir in mednarodni sporazum.⁵⁹

Se bolj odločno protivojna je bila dikcija Rije Podkrajšek novembra 1935, ko je med drugim zapi-

⁴⁷ Ob koncu leta, *Žena in dom*, 1. 10. 1932, str. 394.

⁴⁸ NŠAM, fond: Andrej Karlin, Pismo Antona Jerovška škofu Karlinu, Maribor, 23. 2. 1926; Podražitev 'Slovenca', *Jutro*, 29. 12. 1928, str. 2; Naš notarski akt, *Jutro*, 1. 1. 1929, str. 2.

⁴⁹ Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, september 1936, str. 210–211.

⁵⁰ Vprašujem, ti odgovarjaj, *Žena in dom*, januar 1932, str. 50.

⁵¹ Dopisi naročnic, *Žena in dom*, 1. 6. 1932, str. 243.

⁵² Drugim za zgled, *Žena in dom*, 1. 6. 1932, str. 247.

⁵³ Rija Podkrajšek, Dopisovanja meseca julija ne bo, *Žena in dom*, 1. 6. 1932, str. 248.

⁵⁴ Rija Podkrajšek, Na sveti večer, *Žena in dom*, januar 1933, str. 7; Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, januar 1933, str. 6.

⁵⁵ Prosimo, oprostite!, *Žena in dom*, februar 1933, str. 47.

⁵⁶ Kaj pravijo o našem listu naročnice, ki žive v inozemstvu, *Žena in dom*, april 1934, str. 126.

⁵⁷ Rija Podkrajšek, Drage naročnice!; V imenu otrok – razorožite se, *Žena in dom*, november 1934, str. 385.

⁵⁸ Nekaj sodb izmed tisočerih, *Žena in dom*, marec 1936, str. 93.

⁵⁹ Osmrtnica, *Žena in dom*, november 1934, str. 391.

sala: »Nikoli več vojne!«⁶⁰ Novembra 1938 ob vztrajnem približevanju vojne so bile njene besede preroške; dokazovale so, da glas razuma nikoli ne preglasi vojaškega bobna: »To uničenje bi zavzelo ob sedanjih vojnih sredstvih tak obseg, prepad, ki bi ga odprla nova svetovna vojna, bi bil tako brezdanji, da bi v njem izgnila vsa visoka kultura in omika dandanašnjega človeštva, vsakršen pravni red, vsa rešilna načela in vsakršna možnost obnove.«⁶¹

Poleti 1936 se je Rija Podkrajšek prvič odločila za daljši dopust; za dva meseca je precejšen del obremenitve preložila na sodelavce mesečnika, sama pa je v uredništvo prihajala le še enkrat tedensko. Prosila je bralke, da se nanjo obračajo le z »zaupnimi stvarmi«, vse ostalo pa bodo rešile »gospodične« v uredništvu.⁶² Glavna urednica je bila tedaj Tončka Lipoglavšek, a se je Rija že leta 1937 vrnila kot glavna urednica in je na tem položaju ostala do zadnje številke časopisa leta 1941.⁶³ Maja 1935 se je Rija bralkam pohvalila z več kot tisoč prejetimi pismi bralk, ki jih je vztrajno prebirala večer za večerom, ko se je lahko umaknila v svoj intimni kotichek.⁶⁴

Ker je pismo, v katerem pojasnjuje razloge za daljše počitnice, edina tako obširna in iskrena Rijina izpoved, ki jo je kdaj delila s svojimi bralkami in hkrati razkriva njen uredniški vsakdan, dovolimo besedi, da teče: »Deset mesecev v letu sem zaposlena v uredništvu od jutra do noči. Saj same veste, koliko je dela pri tako razširjenem listu. Dopoldne je v uredništvu toliko obiskov, da komaj pridem do svojega dela. Popoldne sestavljam odgovore na številna vprašanja in urejam pošto. Vsaka hoče imeti takoj odgovor. Zvečer, ko so drugi prosti, pa moram prebirati rokopise in sestavljati članke za časopis. Poleg tega moram gledati na to, da ustrezem številnim željam naših naročnic. Saj veste, vsaka hoče svoje. Kar je eni všeč, tega druga ne mara, in narobe. Moja dolžnost pa je, da gledam na to, da prinaša 'Žena in dom' vsaki nekaj praktičnih reči, poleg tega pa da prinaša take članke, ki so vzgojni, čeprav tej ali oni niso po volji. V teh desetih mesecih mi pa seveda prav malo časa preostaja za družino in gospodinjstvo. Z gospodinjstvom sem se pa že od nekdaj rada ukvarjala. Ne zdi se mi nič lepšega, kakor gospodinjiti v svojem ljubem domu. Saj je toliko raznovrstnega dela, ki ga z veseljem opravljam. Saj veste, da si vsaka gospodinja domišlja, da sama vse najbolje izvrši. Poleg tega je zame gospodinjsko delo gotovo nekaj lepega, ker pridem zaradi svojega poklica le redkokdaj do gospodinjstva. Imam pa tudi dva velika otroka (Dinko je imel tedaj 20, Jana pa 16 let, op. p.),

ki sta mi že čez glavo zrasla. Domišljata si, da že vse bolj znata kakor pa njuna mamica. Ne gre drugače, kakor da ta dva meseca, ko imata počitnice, njima posvetim, da jima dokažem, da njuna mamica le še kaj več zna, kakor pa samo bruške peči in urejati ženski list.«⁶⁵

Jana Podkrajšek (por. Milčinski) je zatrjevala, da so bili njeni starši strogi vzgojitelji, za takšno se je imela tudi Rija.⁶⁶ Kot urednica je bila kajpak zelo dobro seznanjena s sodobnimi smernicami vzgoje, ki so dajale poudarek vživljanju v otroka, razumevanju njegovih čustev, sposobnosti ipd. Materi prepirljivih petletnika in osemletnice je tako svetovala, naj ju zaposli, saj je njunim izbruhom agresije kriv dolgčas in ne otroška zloba.⁶⁷ A kot se človeku rado zgodi, je tudi Rija lažje pametno svetovala neznančkam, ker v njihove probleme ni bila čustveno vpletена; znala je naravnost povedati taščam, naj se ne vtikajo v življenje mladih, materi petletnika, da ni nič narobe, če se njen edinec igra s punčkami iz krp, staršem pubertetnikov, naj bodo razumevaajoči in potrpežljivi, pa trezno tistim zaščitniškim materam, ki se niso mogle sprijazniti z ženitno izbiro svojih otrok.⁶⁸ Ko pa se je Rijina hči Jana maja 1941 prvič srečala s svojim bodočim soprogom Franom Milčinskim – Ježkom in ji je ta takoj prepričano zatrdil, da se bosta gotovo poročila, je bila sama glede tega močno v dvomih, saj je vedela, da imajo njeni starši »čisto drugačne ženine v mislih in nikakor ne igralca, umetnika, komedijanta.«⁶⁹

Ko so leta 1944 postajala hrepenenja mladih po poroki vse močnejša, se je Jana zelo bala odziva staršev. Frane jo je tolažil, da se lahko poročita tudi brez njenega privoljenja, a Jana na to ni želela pristati, saj se je še spominjala, kako zelo sta bila Rija in Emil prizadeta, ko se je njun prvorojenec poročil z zagrebško Judinjo brez blagoslova staršev. Poleti 1944 je Jana vendarle povabila Franeta domov. Pred Rijo je stopil s šopkom gladiol in jo prosil za hčerino roko: »Videla sem, kako jo je prizadelo, čeprav je takrat že po malem slutila, da se nekaj dogaja.« Poklicala je soproga, ki je imel pri hiši glavno besedo. Sklenil je, da je potrebno predlog prespati. Jana in Rija sta se težkih src odpravili na sprehod na Rožnik.⁷⁰

Kako je Rija Podkrajšek doživljala materinstvo, je pojasnila na nekem drugem mestu, ko je zapisala, da je otrok izpolnitev vseh sanj za pravo žensko. Ženski prav nič ne more nadomestiti otroka, je razmišljala, in kot glavni cilj vzgoje navedla človeka, ki bo znal z vedrim in pogumnim srcem stopati skozi življenje; vedrina in pogum sta bila tudi sicer Rijini življenj-

⁶⁰ Rija Podkrajšek, Drage naročnice in bralke, *Žena in dom*, november 1935, str. 385.

⁶¹ Rija Podkrajšek, Drage naročnice in bralke, *Žena in dom*, november 1938, str. 401.

⁶² Rija Podkrajšek, Ljube naročnice, *Žena in dom*, julij 1936, str. 251.

⁶³ *Žena in dom* – pregled kolofonov po letnikih.

⁶⁴ Rija Podkrajšek, Drage naročnice, *Žena in dom*, maj 1935, str. 171.

⁶⁵ Rija Podkrajšek, Ljube naročnice, *Žena in dom*, julij 1936, str. 251.

⁶⁶ Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, avgust 1935, str. 275.

⁶⁷ Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, januar 1938, str. 2–3.

⁶⁸ Vprašujem, ti odgovarjaj, *Žena in dom*, 1. 3. 1932, str. 130; 1. 7. 1932, str. 274; 1. 10. 1932, str. 392; Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, avgust 1935, str. 275.

⁶⁹ Milčinski, *Moje življenje z Ježkom*, str. 19–20, 27–28.

⁷⁰ Prav tam.

ski vodili: »Prave matere so tiste žene, ki vzgojijo svoje otroke v vredne člane človeške družbe!«⁷¹ Naklonjena je bila posvojitvam za tiste pare, ki niso mogli imeti bioloških otrok.⁷² Ker se je kot urednica trudila, da bi starši svojim hčeram najprej zagotovili izobrazbo in šele nato doto, nam ne preostane drugega kot verjeti, da je Rija Podkrajšek tudi svoja otroka vzgajala v enakopravnem duhu ne glede na spol.⁷³

Po pričevanju njenega vnuka Matije Milčinskega je bil Rijin in Emilov zakon topel in ljubeč, vendar se je morala Rija v njem prilagoditi sprogovi avtoritarni naravi; po vrnitvi s potovanj je morala, denimo, Emilu predložiti natančen stroškovnik, vključno s cenami znamk, razglednic in pijač ob kosilih. Da sta bila zakonca kljub temu simbiotično povezana, priča po drugi strani Emilovo žalovanje ob vsaki Rijini odsotnosti z doma in Rijina sprememba značaja po Emilovi smrti, ko je prevzela nekatere njegove lastnosti, kot sta gospodovalnost in skopost. Po povedanem se seveda poraja vprašanje, koliko avtonomije je imela Rija pri urejanju svojega mesečnika.⁷⁴ Prepoznavna (načelna, samozavestna in ponosna) dikcija, s katero je nastopala pred svojimi bralkami, napeljuje k tezi, da je bila Rija pri urejanju časopisa sorazmerno neodvisna in se Emil kot urednik moškega časopisa ni usodno vpletal v »ženske zadeve«.

Rija je imela sicer o zakonu jasno izoblikovano stališče, saj je s svojimi nasveti ženskam in moškim zarisovala temelje zakonskim posvetovalnicam na Slovenskem. Zakonska harmonija je odvisna od značajeve zakoncev in od okoliščin ter razmer, v katerih živita zakonca, je trdila Rija. Zakon je dosmrtni kompromis, zato morata biti v njem oba partnerja velikodušna in požrtvovalna, plemenita in obzirna, znati morata popuščati in odpuščati. Ne glede na to, da je sprejemala premiso, da mora biti žena v zakonu podrejena možu, je ostro zavračala moško nasilje nad družinskimi člani,⁷⁵ kakor je bila jasna njena zahteva po spoštovanju gospodinjskega dela, ki so ga doma opravljale poročene ženske.⁷⁶ Prav tako je zagovarjala stališče, da morata imeti v zakonu oba partnerja dovolj svobode, da ne utesnjujeta drug drugega.⁷⁷ Domače zdrahe in prepiri naj ostanejo za domačimi stenami in še: vsak član družine naj se skuša do svojih bližnjih vesti tako prijazno, kakor se vede do prijateljev in znancev,⁷⁸ kajti »zakonska sreča

je odvisna od samih malenkosti, od samih brezpomembnih reči.«⁷⁹

Ob koncu leta 1936 je pri mesečniku *Žena in dom* izšla knjiga zdravnika Karla Petriča o regulaciji rojstev in preprečevanju zanositve. Občutljive tematike se Rija Podkrajšek dotle ni javno lotevala, a je ob izidu knjige priznala, da jo je k njeni izdaji navedlo veliko število pisem bralk na to temo.⁸⁰ Abortus je bil pred drugo svetovno vojno na Slovenskem socialno nesprejemljiv in kazensko pregonljiv. Jugoslovanski kazenski zakonik iz leta 1929 je v svojem 170. in 173. členu določal zaporno kazen do treh let za žensko, ki bi umetno prekinila nosečnost, in zaporno kazen do petih let za osebo (zdravnika, lekarnarja ali babico), ki bi abortus opravila.⁸¹

Rija Podkrajšek je v začetku leta 1937 ponovno odprla vprašanje posvetovalnic za ženske. Že leta 1932 je na različna slovenska ženska društva nasloвила pobudo za izgradnjo Ženskega doma v Ljubljani, v okviru katerega bi delovale različne posvetovalnice: pravna, zdravniška, poklicna, zakonska, vzgojna ipd. Kljub pripravljeni dokumentaciji Rija tedaj pri družini ni dobila zadostne podpore za izgradnjo, vendar zamisli ni opustila, četudi se je zavedala, da ji v letu 1937 zaradi slabega gospodarskega položaja države Ženskega doma ne bo uspelo postaviti na noge. Pozivala je ženska društva k oblikovanju ločenih posvetovalnic, saj so jo njene bralke z vprašanji vsakodnevno množično opominjale, kako potrebne so tovrstne pisarne za večjo avtonomijo žensk v slovenski družbi.⁸²

Septembra 1939 so se ljudem sesuli še zadnji upi, da vojne v Evropi ne bo. Rija Podkrajšek je videla glavni vzrok za novo morijo v razdejani zavešti evropske skupnosti in iztrebitvi cveta evropskega človeka v vojni 1914–1918.⁸³ Ne glede na to je vojno pričakala pokončna, kakor je zmeraj znala nastopiti pred svojimi bralkami. Pozivala jih je k vedrini in močni volji, k razumu, ki odklanja lažne govornice: »Vsako jadikovanje in tarnanje moramo opustiti. Delajmo svojo dolžnost in izvršujmo svoje delo nemoteno naprej s prepričanjem, da nas bo vojna vibra pustila ob strani.«⁸⁴ Urednica *Žene in doma* tudi marca 1940 ni dopuščala malodušja, ko je svoje bralke pozivala, naj se pozanimajo o življenjskih razmerah v delavskih kolonijah, predmestjih in na kmetih, preden tarnajo nad lastnimi. Skušala je tudi nanje prenesti svoj življenjski optimizem, ko je ženskam predlagala okoliščinam prilagojeno življenjsko vodilo, ki je govorilo,

⁷¹ Rija Podkrajšek, Drage naročnice in bralke, *Žena in dom*, februar 1935, uvodnik.

⁷² Rija Podkrajšek, Ljube naročnice in bralke, *Žena in dom*, februar 1936, str. 55.

⁷³ Rija Podkrajšek, Ljube naročnice in bralke!, *Žena in dom*, september 1935, str. 305.

⁷⁴ Pričevanje Matije Milčinskega.

⁷⁵ Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, oktober 1936, str. 351.

⁷⁶ Rija Podkrajšek, Božično pismo, *Žena in dom*, januar 1937, str. 7–8.

⁷⁷ Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, december 1936, str. 420.

⁷⁸ Rija Podkrajšek, Ali ste kdaj nervozni?, *Žena in dom*, februar 1938, str. 57; Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, str. 134.

⁷⁹ Vprašanja in odgovori, *Žena in dom*, februar 1936, str. 51–53.

⁸⁰ O preprečenju zanositve, *Žena in dom*, december 1936, str. 433.

⁸¹ Iz novega kazenskega zakonika, *Slovenec*, 1. 2. 1929, str. 1.

⁸² Rija Podkrajšek, Ustanovite posredovalnico, *Žena in dom*, januar 1937, str. 21.

⁸³ Rija Podkrajšek, Drage naročnice in bralke, *Žena in dom*, november 1940, str. 347.

⁸⁴ Rija Podkrajšek, Drage naročnice in bralke, *Žena in dom*, oktober 1939, str. 369.

da je vsakega trpljenja prej ali slej konec, svet pa se vrti naprej.⁸⁵

Avgusta 1940 pa v Rijinem uvodniku ni bilo več sledu mirovništva; obljubljala je, da se bodo očetom, sinovom in možem v tokratni vojne brezpogojno pridružile tudi ženske: »Borile se bomo kakor levinje. /.../ Domovina, vsak trenutek smo pripravljene žrtvovati se zate!«⁸⁶ Toliko bolj je bila razočarana, ko je ugotavljala, da so bila številna pisma bralk v prvih mesecih leta 1941 polna grenkobe, žalosti, črnogledosti in vdanosti v usodo.⁸⁷ Ko je aprila 1941 vojna dosegla Kraljevino Jugoslavijo, je izšla zadnja številka *Žena in doma*; Rija je tudi v njej odgovarjala na vprašanja svojih bralk o zakonu, družinskih razmerjih, poklicnih usmeritvah ipd.⁸⁸ Imela je prav: življenje je kljub vojni teklo dalje ...

Zakonca Podkrajšek sta se sčasoma sprijaznila s komedijantskim zetom, Jana in Frane Milčinski sta se 19. avgusta 1944 poročila. Dogodek je bil svečan, ena sama iluzija mirnega življenja sredi vojne in težko si je zamisliti, da brez zaslug matrine prepredene socialne mreže, ki jo je desetletje pletla kot urednica svojega tretjega otroka – mesečnika *Žena in dom*. Jana se je z radostjo spominjala svojega poročnega dne: »Nevesta sem bila v dolgi beli obleki, ženin v črnem, v cerkvi prižgane sveče in oltar okrašen s cvetovi poletnih rož. Do cerkve, oddaljene le dobrih sto metrov, smo se peljali s kočijo.« Emil Podkrajšek je mladoporočencema obljubil sobico v Delniški tiskarni, ki se je držala Podkrajškovega doma. Razen tega je oba zaposlil, za tisk sta pripravljala knjige Zofke Kvedrove in prevajala tuje romane.⁸⁹

Rijin in Emilov sin Dinko Podkrajšek se je po kapitulaciji Italije jeseni 1943 z ženo umaknil iz Ljubljane in družina do konca vojne ni vedela, kje je. Rija je od hudega zbolela, Emila pa so Nemci zaprli. Sčasoma si je Rija nekoliko opomogla, Emila pa so Nemci izpustili, po besedah njune hčerke Jane prav zaradi materinega slabega zdravstvenega stanja. Da je Rijo Podkrajšek notranje določal kljeni vitalizem, je ponovno pokazala, ko je naposled tudi božič leta 1944 pričarala v prazničnih barvah, četudi sta bila oba z Emilom zelo potrta zaradi sinovega izginotja. Natanko deset let pred tem je Rija v uvodniku svojega mesečnika pisala: »Sveti večer in priprave zanj so nekaj prav posebno mikavnega, in ženske to gotovo naj-

bolj občutijo. One krasijo božično drevesce, one izbirajo darila za moža, za otroke, za matere, za služinčad, za prijatelje in za vsakogar, ki ga mislijo razveseliti. Bog ve, ali se pri teh opravkih in nakupih kedaj spomnite, da živijo po svetu ljudje, ki nimajo nikogar, ki bi jim pripravljali darila in bi jim z ljubečim srcem olepšal ta večer, nikogar, ki bi jim ta dan pripravil majhno, vsaj majceno veselje?«⁹⁰

Ko je Rijina hči Jana spomladi 1945 pričakovala prvega otroka, je bila spet mati tista, ki je s svojo ekspeditivnostjo »takoj poskrbela za vse.«⁹¹ Nič čudnega, ko pa se je že več kot deset let trudila izboljšati higienske razmere in izobrazbo porodnic, ki so rojevale doma, prepogosto v povsem neprimernih razmerah, kar se je odražalo v razmeroma visoki umrljivosti porodnic in novorojenčkov.⁹² Toliko bolj se je podvzela, ko je šlo za lastno hčer: »Peljala me je h ginekologu, poiskala stare rjube, da sva iz njih sešili plenice, pobrskala po predalih in našla še moje in bratove srajčke in povoje.«⁹³

Družinska vila na Bledu, ki sta jo leta 1932 postavila zakonca Podkrajšek, je bila med vojno zaplenjena – leta 1944 jo je kupil in se vanjo vselil Rihard Schmitt. Po koncu vojne je bila vila povrnjena družini Podkrajšek, Rija in Emil sta stara leta preživela v njej.⁹⁴ V zgodnjih šestdesetih letih 20. stoletja sta se preselila v stanovanje v Ljubljani, vendar sta toplejše dele leta še zmeraj preživljala v svoji blejski postojanki.⁹⁵ Rijina hči je bila nanjo še posebej navezana, saj je bila izhodišče za številne vzpone na okoliške gorske vrhove, ki jih je obiskala s starši.⁹⁶ Jana in Fran Milčinski sta blejsko vilo po smrti zakoncev Podkrajšek še naprej uporabljala kot stalno počitniško rezidenco,⁹⁷ danes pa je v lasti njunega sina Matije Milčinskega. Babico je ohranil v spominu kot ljubečo in vedro žensko, sijajno kuharico ter značajsko skromno žensko, ki je v pogovorih o urednikovanju mesečnika zmeraj govorila v prvi osebi množine: smo napisali, smo uredili, smo odgovorili itd.⁹⁸

Rija se je takoj po koncu vojne z Jano odpravila na Bled, da bi preverila, kaj se je zgodilo z njihovo vilo, saj med vojno niso smeli iz mesta. Njen odnos do blejske družinske vile lahko morda razberemo iz pogleda, ki ga je nekoč v sebi lastni maniri razgrinjala svojim bralkam: »Če gremo v tuj kraj s pričakovanjem, da bomo našli svoje duševno ravnotežje ali pa nov pogum za boj z vsakdanjostjo – tedaj bomo gotovo razočarani. Mir in duševno ravnotežje morata biti v nas samih – tuj kraj, naj bo še tako lep, nam ga ne more dati.

⁸⁵ Rija Podkrajšek, Ali je kaj boljše, če se predajate obupu, *Žena in dom*, marec 1940, str. 89.

⁸⁶ Rija Podkrajšek, Domovina, mi smo pripravljene, *Žena in dom*, avgust 1940, str. 235.

⁸⁷ Rija Podkrajšek, Drage gospe in gospodične, *Žena in dom*, januar 1941, str. 9; ista, Drage naročnice in bralke, *Žena in dom*, marec 1941, str. 99.

⁸⁸ Vprašaj, ne odlašaj, *Žena in dom*, april 1941, str. 139–141.

⁸⁹ Milčinski, *Moje življenje z Ježkom*, str. 28–29, 32.

⁹⁰ Pismo uredništva, *Žena in dom*, december 1934, str. 413.

⁹¹ Milčinski, *Moje življenje z Ježkom*, str. 23–24, 37.

⁹² Rija Podkrajšek, V vašo korist in za zdravje vaših otrok, *Žena in dom*, 1. 8. 1931, str. 315.

⁹³ Milčinski, *Moje življenje z Ježkom*, str. 37.

⁹⁴ Benedik, *Počitniške vile*, str. 208.

⁹⁵ Pričevanje Matije Milčinskega.

⁹⁶ Milčinski, *Moje življenje z Ježkom*, str. 41, 52.

⁹⁷ Benedik, *Počitniške vile*, str. 208.

⁹⁸ Pričevanje Matije Milčinskega.

*Dobro voljo in vedrost moramo sami nesti s seboj, potem nam bodo počitnice povsod lepe in prijetne.*⁹⁹

Rija Podkrajšek je umrla štirinajst let po smrti svojega moža, 10. junija 1983, stara osemnosemde-set let. Do konca življenja so jo brazgotine na vratu spominjale na požar leta 1919, tiste v srcu pa na težaven odnos s sinom, ki se je po pobegu iz Ljubljane z ženo selil po begunskih taboriščih in nazadnje sprejel avstrijsko državljanstvo. Na tujem se je poročil še dvakrat, z Danko in Italijanko, Emil in Rija pa sta ga prvič obiskala šele sredi petdesetih let 20. stoletja, ko je kot pravnik živel v Milanu. Kot kaže, je srž njegovega problematičnega odnosa s starši tičal v Dinkovem nasprotovanju očetu – Emil je sinu začrtal poklicno pot, ki ji Dinko ni bil pripravljen slediti. Staršem se je iz tujine občasno oglašal v pismih, v katerih jih ni nikoli imenoval oče in mama.¹⁰⁰

Življenje po drugi svetovni vojni Riji, ki se je upokojila kot novinarka, ni prinašalo tako velikih izzivov, kot jih je bila deležna v tridesetih letih 20. stoletja, ko je v patriarhalni družbi kot poročena ženska in mati dveh otrok uspešno razvijala mesečnik *Žena in dom*. Prirojeni vitalizem, ki ji je omogočal vodenje uredništva in ki ga izžarevajo njeni pogledi na življenje pred drugo svetovno vojno, pa ji je gotovo pomagal najti življenjski smisel tudi v poznih letih: »Z dobro voljo lažje prenesemo vse težave in vse neprijetnosti, ki nam jih prinaša vsakdanjost. Z veselim pogledom na življenje se lažje otresemo skrbi in lažje premostimo zapreke. Pogumni človek si osvaja svet! V tem izreku je več resnice, kakor bi si človek mislil. Pogumen in veder človek ima vesel nastop in hitreje doseže vse, kar želi. Tak človek prijetno vpliva na svojo okolico in na ljudi, ki prihaja z njimi v dotiko, in vsak mu nehoté rad ustreže.«¹⁰¹

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIR

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor

fond Andrej Karlin, Pismo ravnatelja Tiskarne sv. Cirila dr. Antona Jerovška škofu dr. Andreju Karlinu, Maribor, 23. 2. 1926.

USTNI VIR

Pričevanje Matije Milčinskega – vnuka Rije Podkrajšek, oktober 2013.

TISKANI VIRI

Domači prijatelj, 1931.

Jutro, 1928 in 1929.

Slovenec, 1919 in 1929.

Žena in dom, 1930–1941.

LITERATURA

Benedik, Božo: Počitniške vile so bile ponos blejskega letovišča. *Kronika* 32, 1984, str. 197–213.

Milčinski, Jana: *Moje življenje z Ježkom*. Mengeš: ICO, 1998.

S U M M A R Y

(Ma)Rija Podkrajšek – editor of the monthly *Žena in dom* in 1930–1941

Marija Žargi was born on 15 March 1895 in Ljubljana to Marija and Franc Žargi. In 1930, she began issuing the monthly *Žena in dom* [*Wife and Home*] together with Erna Podgornik. Throughout the eleven years of its existence, Rija Podkrajšek was the heart and soul of the magazine. Generally labelled as a monthly for women, the periodical was largely dedicated to women from the urban environment who worked as housewives and whose families maintained a well-enough financial standing for the housewives to afford maids, follow the latest trends in fashion, make various home improvements, as well as devote most of their time to the care and upbringing of their children. The monthly's programme covered themes relating to household, home, upbringing, hygiene, health care, cuisine, sewing of clothes and underwear, knitting, houseplants, poultry, women's movement, etc. Before long, the editors were showered by letters – a clear indication of the force unleashed by the newly opened communication channel through which Slovenian and especially middle-class women began to make their first strides into public. Already in its first year, the monthly offered advice regarding marital and other family relations, the multitude and explicitness of which offers a unique insight into the relations within the Slovenian middle-class family, as well as into the personality of the adviser – editor Rija Podkrajšek. The latter is safe to argue because, even though the answers to the readers' questions were not always signed, she was the only person in charge of the said task. At a time when the economic crisis also shook the Kingdom of Yugoslavia, she fearlessly demonstrated her social sense by repeatedly transforming the editorial board into an employment agency. On the other

⁹⁹ Rija Podkrajšek, Drage naročnice in bralke, *Žena in dom*, julij 1935, str. 249.

¹⁰⁰ Pričevanje Matije Milčinskega.

¹⁰¹ Rija Podkrajšek, Drage naročnice in bralke!, *Žena in dom*, januar 1935, str. 5.

hand, being aware that many took the economic crisis as a convenient excuse for their passivity, she disliked despondency and advocated vitality, which was a large part of her character. She awaited the war with the same confidence, which she passed on her readership. She encouraged them to remain optimistic and persistent. April 1941, when the war reached the Kingdom of Yugoslavia, witnessed the release of

the last issue of *Žena in dom*; in it, Rija answered the questions of her readers regarding marriage, marital relationships, vocational directions, etc. She died on 10 June 1983 at the age of eighty-eight years. As a retired journalist, she did not face as many challenges after the Second World War as during the 1930s, when she ran the monthly *Žena and dom* as a married woman and a mother of two in a patriarchal society.